

Militarisme i castellanització a la València de després de 1707

Ernest Lluch

Gobernar con una misma ley. Sobre la Nueva Planta borbónica en Valencia

Enrique Giménez López

266 pp., 1999, Universitat d'Alacant

Enrique Giménez López ha publicat un recull d'articles que té com a objectiu central conèixer les conseqüències de la guerra de Successió. Estem davant de treballs d'un investigador plenament consolidat i que ha establert dues noves teories que, encara més des d'ara, aniran lligades amb el seu nom. La primera és que el nou ordre borbònic serà bàsicament un règim absolutament militaritzat fins a tal punt que marcarà el futur. És a dir que el militarisme establert entre 1707 i 1715 arribarà sense parar fins als dos segles següents. Diguem-ho amb les seves paraules: «se producía así, en territorio castellano, una de las piezas fundamentales del régimen de Nueva Planta, el Real Acuerdo, vigente a lo largo del siglo XVIII en una Corona de Aragón fuertemente militarizada, y que venía a certificar, en vísperas de la Guerra de la Independencia, la ventajosa posición

del estamento militar en la gestión administrativa y en la acción política, aspecto éste que alcanzaría una dimensión extraordinaria y dramática en nuestra historia contemporánea» (p. 47). Aquesta llarga durada del militarisme el fa remetre a obres de Carlos Seco Serrano i José Cepeda Gómez per períodes força més recents. Així Enrique Giménez va traient conclusions i portant més enllà els seus treballs a partir d'un anterior llibre seu, *Militares en Valencia (1707-1808). Los instrumentos del poder borbónico entre la Nueva Planta y la crisis del Antiguo Régimen* (Instituto de Cultura Juan Gil-Albert, Alacant, 1990).

La segona tesi sustentada per Enrique Giménez, amb una veu pròpia, és la de les resistències a la desaparició de les institucions valencianes després del 1707 així com la duresa mantinguda posteriorment pels vencedors. Una mostra d'aquest tarannà és el que s'obligà a fer a l'ajuntament d'Alacant per celebrar la primera successió dinàstica en el jove Lluís I. Tot venia a causa del fet que Barcelona havia demanat què calia fer. Per tant és de retruc que «Alicante, en efecto, enarboló el pendón blanco con las armas de Castilla bordadas en lugar preeminente, y el regidor decano gritó por tres veces "Castilla y Alicante por el Rey nuestro Señor D. Luis"» (p. 161). No és d'estranyar que d'acord amb aquest tipus d'evidència, Giménez López escriguï a continuació: «Para Felipe V unificar equivalía a castellanizar» entenent el darrer verb en totes les seves accepcions. Una novetat aportada per Giménez López és precisament que fou una castellanització amb noves adherències, negatives, que no tenien res a veure amb la matriu original: «considero que el régimen de Nueva Planta fue peculiar en dos

aspectos novedosos, relevantes y diferenciados de la realidad castellana: la fiscalidad y, muy en particular, su perfil militarizado» (p. 8). En tot cas, haig de dir que aquesta darrera apreciació és un canvi d'actitud a l'obra de Giménez López i redactat el maig de 1998. Una altra cosa és que aquest canvi d'actitud va en una direcció més radicalitzada i adversa de la situació creada a partir de la desfeta de 1707. Tota aquesta acció quedà més concentrada a Alacant donat que era «la plaza militar más importante del Reino» (p. 8).

Una acció portada a terme amb mètodes «injustos y violentos, hechos con demasiado ardor» en frase d'un botifler.

Comencem a analitzar aquestes dues teories o tesis centrals i que són les que donen una personalitat ben pròpia al treball d'Enrique Giménez. Tal com passarà en d'altres casos les originalitats de l'historiador alacantí llueixen quan no adopta o adapta posicions d'altres historiadors que pertanyen a l'espanyolisme. Així, quan per definir el militarisme l'equipara a l'estrany concepte de *monarquía administrativa* encunyat per Pablo Fernández Albadalejo, autor molt proper al basco-espanyolisme. El terme «administratiu» està lligat estrictament a l'existència d'una burocràcia potent i lligada a les lleis. Em sembla que és una terminologia que amaga la força imperant que defineix Giménez López quan parla de «los más decididos impulsores de una mayor implicación de los militares en tareas políticas y de gobierno» (p. 16). Una *monarquía administrativa* tindria relació amb funcionaris civils que treballen, amb independència política, segons el sentit de les lleis establertes. L'administració francesa és valorada, precisament, per adequar-se a aquests

principis que és tot el contrari de la militarització de l'administració. Com a economista no puc deixar de tenir un punt de simpatia amb els borbònics que pensaven que «parece que no conviene sea de oficiales de guerra, sino de personas inteligentes en política económica» (p. 18). La voluntat que hi havia era tan decidida pel militarisme que escriuix el veure que el Capità General afirma que «este territorio por muchos años necesita de que los que mandaren las Gobernaciones sean hombres de Guerra» (p. 19).

Uns judicis tan durs que només prenen el seu sentit quan es veu que els militars han de gestionar, a més a més, el cobrament dels nous impostos: «las Gobernaciones del Reino, por mucho tiempo, necesitan de hombres de Guerra, mucho más que de políticos, especialmente habiéndose de continuar la capitación por el equivalente de los derechos» (p. 20). Si tenim en compte que el dret civil privat aragonès i el català foren salvats i el valencià no, és difícil de no ser molt radical a l'hora de jutjar les devastacions sofertes a l'antic Regne de València. És impossible no trobar un miracle el que algunes característiques comunitàries valencianes hagin sobreviscut fins ara. No hi insistim per evident però val la pena de recollir una breu síntesi de la imposada militarització valenciana en paraules de Giménez López: «un ejército permanente en los territorios conquistados arrojando una administración fuertemente militarizada en cuyo vértice se hallaba un Capitán General, con Audiencias sometidas a su autoridad, y con una malla corregimental extendida sobre el territorio para asegurar su control, y a cuyo frente se situaron oficiales generales (Tenientes Generales, Ma-

riscales de Campo y Brigadieres) u oficiales (Coroneles o Tenientes Coroneles), según el rango del corregimiento» (p. 15). Déu n'hi do, sobretot si tenim en compte que «consideraban su oficio “político” como un anexo secundario del principal, el gobierno militar de la plaza» (p. 25).

No era d'estranyar que un Capità General de Catalunya qualifiqués els catalans d'«ídolatrás de la libertad» (p. 29) o que el de València creiés que els seus vençuts tenien un «genio mal intencionado y la voluntad peor, pues arrojan ponzoña por tener corazón tan desenfrenado que únicamente les hace desear todo lo que es pernicioso» i que un successor seu tornés a lligar als valencians amb la defensa de la llibertat, tal com acabem de llegir es feia amb els catalans: «acostumbrados estos naturales por lo pasado a una total libertad se resisten siempre a todo lo que es poner regla para el curso regular de las cosas» (p. 29). Atés que sabem que les Corts i els Furs valencians o bé les Corts i les Constitucions Catalanes no eren la «total llibertat», aquests judicis només ens porten a valorar la brutalitat de l'absolutisme. Hem d'afegir-hi un fet diferencial «en Cataluña y en Valencia, donde el aparejo militar se hallaba mucho más consolidado que en Aragón» (p. 37) i que l'avanç del civilisme, absolutista però civilisme «fou més lent a l'antiga Corona d'Aragó que a la de Castella» (p. 39). Aquests són els fenòmens de fons que es perllongaren fins a Carles IV i encara més endavant. I tot perquè els quatre territoris de la Corona d'Aragó «tienen humos de República» (p. 15). A punt d'arribar el segle XIX tot semblava continuar igual: «en las últimas décadas del siglo, fue lo que situó nuevamente en lugar preferente la función coactiva y

de control que el poder militar tuvo durante el reinado de Felipe V y que nunca había abandonado, ya que la trama corregimental y los corregidores que la sirvieron no fueron concebidos como instrumentos de reforma, sino como eficaces agentes de la monarquía absoluta, a lo que contribuyó notablemente su condición de castellanos y militares» (p. 160).

La lectura de l'obra de Giménez López fa que la primera tesi, la del militarisme resultant de la desfeta de 1707, enganxi al lector amb tota la seva força. Encara que no ens hi estenguem més no ens resistim a fer una referència a com el poder dominant militar gairebé no pactava, perquè no li calia, amb les famílies locals oligàrquiques: «las muy variadas tareas encomendadas al corregidor militar, desde las puramente represivas a las de fomento económico, confieren un interés muy particular a quienes llevaron a cabo estas funciones como agentes del poder real» (p. 226). D'una manera concreta conclou que: «a la vista de los datos que poseemos relativos al perfil profesional de quienes desempeñaron el cargo de corregidor de Alicante, podemos afirmar que la naturaleza intimidatoria del cargo primó sobre la colaboración con los agentes del poder local, a lo que contribuyó el carácter de una magistratura prácticamente vitalicia y no sometida a responsabilidad civil, lo que hacía difícil no sólo la colaboración fluida con grupos de influencia local, sino la denuncia de abusos y la explicitación de conflictos» (p. 243).

La segona teoria o tesi de Enrique Giménez, tal com hem dit, és la de la persistència del foralisme valencià després de 1707. Després de donar noves i abundoses informacions sobre els agents austria-

cistes (entre els quals destaquen un nombre considerable d'eclesiàstics com ara l'arquebisbe Folch de Cardona que a la Viena de l'exili arribà a ser President de l'irredent Consell d'Espanya) passa a examinar la possibilitat d'una revolta austriacista de 1718-1719 a la ciutat de València (pp. 88-91) i que té un rebrot el 1725, any en què a poblacions com a Alzira foren escoltats crits com el de «Viva Carlos III, mueran los castellanos y los gabachos» (p. 93). Cal afegir que diuen Carles III i no arxiduc tal com continuen dient encara ara els botiflers. El Tractat de Viena signat aquest 1725 tanca realment la guerra de Successió precisament perquè en el transcurs de les converses preparatòries es parlà del retorn de les constitucions de l'antiga Corona d'Aragó, cosa que arribà a orelles i als ulls dels valencians (pp. 91-92) tot i que al final no fos acordat. Una persistència de protestes en les quals hi tingueren un paper important les protestes contra el nou sistema fiscal imposat, tal com subratlla Enrique Giménez.

Aquest austriacisme no és el decantament per una dinastia, sinó un decantament per aquella dinastia que semblava més disposada a defensar el foralisme valencià. Per tant, més parlaria de foralisme valencià austriacista que d'austriacisme valencià. Anant més lluny en aquesta línia d'argumentació podem dir que abans de 1707 era possible ser borbònic i pensar que Felip V de Castella i IV d'Aragó respectaria el pactisme i les Corts dels aragonesos en sentir ampli. Després de 1707 ja no ho serà. D'altres borbònics si que eren absolutistes. La reacció d'un d'aquells foralistes borbònics és, des d'aquest punt de vista, raonable precisament perquè no esperaven la duresa del Rei el 1707, raó per

la qual no sorprèn que un d'ells, I. Planes, escrigués en el seu dietari: «beberían nuestra sangre, tal es el odio que han cobrado contra nosotros, pues ni les hemos entristado ni dado en cara con oprobios ni con remoquetes, ni tenemos culpa, ni hemos deseado la introducción de las alcabalas, alojamientos, ni otros impuestos, ni deseamos las leyes ni usajes castellanos» (p. 81). Un cas també ben significatiu és el de Peníscola que és l'única plaça d'armes valenciana, que fou borbònica i en canvi mantingué el 1715 una dura revolta que tenia per objecte «matar a todos los oficiales del gobierno y militares que tenían sueldo». Un objectiu clar del qual després del que hem dit en podem copsar tot el sentit. Em sembla que Giménez López fa un altre enfocament en el qual no dóna la deguda importància al foralisme. Sovint la dóna al sistema fiscal quan en definitiva cal remetre'l a les Corts i als furs valencians. És la manca de Corts allò que evita que els valencians puguin decidir imposos i pressupostos (p. 123). El propi Giménez López proporciona poc abans un testimoni sobre la revolta de Peníscola, coincidint amb la nostra interpretació, sobre que el que es volia era «volver a la ley antigua» (p. 122).

Estem fent un balanç global del llibre, per tant, davant d'un magnífic llibre i és d'esperar que el seu autor o Carme Pérez Aparicio fabriquen una gran obra de síntesi. En qualsevol cas, el recull d'articles que formen *Gobernar con una misma ley* és d'una qualitat i d'una imaginació científica d'alt nivell. Em sembla que qui hagi de tocar temes coincidents o propers és impossible que no en faci menció central. D'aquesta manera el seu autor, al marge de la descriptible distribució dels llibres

editats per universitats, queda encara més consagrat com un historiador de primer rengle. Un historiador tant més valuós com més parla, ja ho he dit abans, del que ha treballat amb materials originals.

Aquests elogis són absolutament coherents amb donar alguns exemples, en són molt pocs, de com penso que Giménez López no està encertat al parlar amb veu aliena o d'altres coses. El primer exemple és quan identifica la reivindicació foral durant els segles XIX i XX en alguna cosa pròpia d'un reaccionari, Borrull, o del carlisme (p. 7). En el primer cas cal dir que un diputat com Aner d'Esteve, molt proper als girondins, o les consignes que portaven els diputats catalans a les Corts de Cadis tenien tot un altre caire. D'altra banda, el carlisme no va defensar els furs, per la seva naturalesa originària absolutista, fins que els liberals foralistes i els republicans no ho feren. Cal recordar que els republicans federals el 1869 signaren el Pacte de Tortosa tot arreplegant a valencians, aragonesos, mallorquins i catalans i reivindicant les antigues llibertats de la Corona d'Aragó. És un fet a recordar com ho és el tractament que fa Jordi Canal en el seu recent manual sobre la història del carlisme, en què mostra com el nou foralisme neix entre les files dels liberals. Un segon exemple és el que fa referència a la llengua. Rebutja la historiografia nacionalista catalana amb alguna raó, representada pel gironí Francesc Ferrer i l'alemany Horst Hina, però no analitza les prohibicions directes o indirectes que realment hi hagué. Tampoc fa referència a les sèries estadístiques de publicacions en la llengua pròpia de València i de Catalunya i es decanta per opinions que no utilitzen bé les disposicions oficials o bé les xifres de pro-

duccions. Les unes són molt dures i les altres cauen fins gairebé el no res. En canvi, quan Giménez toca papers de primera mà dóna compte d'unes resistències ben concretes a la defensa de la llengua dels valencians (pp. 17-18) el que és demostració de la maltempsada que li venia al damunt. I vingué. Quan «la voz a ti debida», és a dir la d'Enrique Giménez López, torna a aparèixer, la seva aportació torna al primer rengle. □

Bases descriptives per a una organització de la cultura

Xavier Ferré

Els intel·lectuals i el poder a Catalunya. Materials per a un assaig d'història cultural del món català contemporani (1808-1975)

Jordi Casassas [coordinador]

462 pp., 1999, Pòrtic, Barcelona

Les condicions de possibilitat del pensament social i polític depenen del context d'hegemonia de classe i —en el cas de les nacions sense estat— de la situació política d'una col·lectivitat nacional. Els nuclis culturals contemporanis dels Països